

drivende (10); brombærvin drikkes mod lunge-
sygdomme, astma, influenza (11). Bladene er
sårslægende (Sundeved; 12), fnat bades med af-
kog af blade og kviste (13).

Lægges bladene i lud til hovedvask, farves håret
sort (1648ff; 14).

Bringesurt (brombær?) er blevet anvendt til sår-
behandling af heste (15). For kalvekastning
tages en ranke med rod i begge ender, nabo skal
plante den udenfor stalddøren (Angel; 7).

LITTERATUR: (1) 15 97; (2) 703 82; (3) 841 1577,
99f; (4) 902i 98 (1619); 665g 62; (5) 865 192; (6)
488o 203; (7) 161 1906/23:3294,3305; (8) 228c 70;
877 1,1933,155; (9) 634 12022; (10) 790 1,1941,248;
(11) 165 6,1895,143; (12) 161 1906/23:3244; (13) 186
38; (14) 697 338; 186 38 (vandudtræk); (15) 83 113
jf. 116.

TALEMÅDER, VEJRVARSLER

Snerperi forholder sig til dyd, som brombærran-
ker til en rosenbusk: det ene har torne uden ro-
ser, det andet roser med torne (1).

Man spiser bærrerne og får på en billig måde fat
i (kemikaliet) brom (2). Har brombær vinger?
– Nej, men skarnbassen har vinger. – Har skarn-
bassen vinger? ja, så har jeg ædt skarnbasse
(ØJylland; 3). Det må være brombær, sagde
fynboen om skarnbassen, han havde hørt, at de
var sorte (4).

Står brombærbuskene særligt frodigt om efter-
året, varsler det en kold vinter (5).

LITTERATUR: (1) 417 1886,292; (2) 783b o. 1870;
(3) 934 2055 (1929); (4) 228e 1,389; (5) 65 17/11
1941.

PROSA OG POESI

Brombærgrenen, er den ikke dejlig? Se, hvor
solen brydes i de hvævede småfrugter, som var
det i slebne stenkulshænder! Og se de halvmod-
ne, dunkeltrøde bær, det er jo som de pragtful-
deste granatmykker! (a); brombærranker med
modne, gnistrende bær (b) *Sophus Bauditz* (1).
Der findes ikke sortere lakfarve end den i de
modne brombær. Der er noget sydlandsk vildt
i deres violetrøde, søde saft og samtidig mindel-
ser om vintersyltetøj og stuelun og lange aftener
med noget af rigdommen, som blev sanket i hus
(2). De vilde brombærrankers pigtrådshegn, de
store brede buske med krinoline og ballon i
skørterne *Knud Poulsen* (3) – de hvide stjerne-
blomster, der duftede så sommerligt i gærdet
og så ud, som om buskene havde fået øjne, de

er på et øjeblik bleven frugt, mørke, saftige bær,
eftersommerens vin *Johannes V. Jensen* (4).

Hindbærbusken soled' sine frugter, · og brom-
bærranken gjorde slangebugter *Chr. Richardt*
(5). Brombær fletter om skræntens rand ... · en
filtret, mørkegrøn ranke *Otto C. Fønss* (6); véd
du, når brombærranken · holder dig fast i din
flugt – · det er jo brombærtanken · at byde dig
blidt af sin frugt! *Johannes V. Jensen* (7), højt
og frit har brombærranken · hægtet sine klynger.
· I hegn og krat de struttende · som drueklaser
gynger *Ludvig Holstein* (8) – store, sorte bær ·
bag brede blades broncedybe rødme *Hans Hen-
riksen* (9). Fandt jeg det sorte bær, · hang det
blankt og ungt, · vådt af kys fra nats mund, ·
kvindeelskovs-tungt. · Hvorfor elsked' nat sorte
brombær? · Nats elskerinde har · mørkt og
trodsigt bryst. · Brystets sorte brombær · vækker
mundens lyst. · Derfor elsker nat sorte brom-
bær. *Tom Kristensen* (10); (til ung kvinde) bliv
tung · og svulm som frugterne langs brombær-
vidjen *Ludvig Holstein* (11); din mund [er] som
et brombær, hvis mørke glød · blev modnet ved
midsommertid *Poul Ørum* (12).
Hakon Holm (13); *Knud Lyhne*, Brombærtid
(14).

LITTERATUR: (1) a 51b 157, b 51c 11; (2) 455
3/9 1954; (3) 730d 126; (4) 433m 64; (5) 766g 66f;
(6) 283c 103; (7) 433x 23; (8) 397d 2. udg. 15; (9)
368 20; (10) 492d 32; (11) 397c 96; (12) 994 37; (13)
392b 75,79; (14) 417 nr. 36,1916.

Potentil, *Potentilla*

GÅSEPOTENTIL, *Potentilla anserina*, sender tyn-
de, ofte røde, rodslående stængler langt fra en
kort hovedstængel; de fannede blade med talrige
takkede småblade er, navnlig på undersiden,
beklædt med sølvglinsende hår, de enlige store
blomster har 5 guldgule kronblade. Meget alm.
ved og på veje, strandbredder og -enge, omkring
huse.

Gåseurt 1577ff; Als, Fyn, vel med nedsættende
betydning, men refererer også til voksestedet
(veje, gårdspladser), hvor gæs færdes; gåse-
skarn begunstiger dens udbredelse (1814; 1),
1796 gives anvisning på udryddelsen af dette
ofte skadelige ukrudt på tørre agre (2). *Gren-
sing* o. 1450–1596, *genserik* 1546–1821, til tysk
gänserich om samme plante; *stor røllike* 1546–
1848, *gåserøllike* 1692, *stenrøllike* 1800-t, *røl-
like* Tunø, Lolland, blev før Linné kaldt *Mille-
folium magnum* 'stor røllike' idet bladene ligner

røllikens (bd. 4), desuden anvendt mod blære- og nyresten. *Sølvurt* 1648–1848, *røde tøjr* 1877ff; Thy, omdydet til *røde tyre*; *kællingetøjr* Vendsyssel; *guldblomst*, VJylland, *gåsefod* Mors, Holstebroegnen, *sølvblad* og *vejskræppe* Fyn, *gadegræs* Røsnæs, *liggears* Falster, efterled = anus; *sølvgræs* 1914 (3). – Færøerne: *mura*, *murild* – især om roden; sigter rimeligvis til, at den er spiselig (4). – Grønland: *uvifausæt*, *mørset*, *musak* (5).

KRYBENDE POTENTIL, *Potentilla reptans*; fra jordstænglen udgår 30–60 cm lange liggende og rodslående stængler, bladene er femfingrede, de enlige gule blomster sidder på fingerlange stilke. Alm. på diger og marker, ved gærder; stænglerne sinkede rivningen af enghø, fordi de greb fat i rivetænderne (Jylland; 6).

Femfinger o. 1450–1596, *femblad* slutningen af 1400-t–1768, *femfingerurt* begyndelsen af 1500-t ff, at (be-)spise med femfingerurt var i

1680'erne et udtryk for at prygle (7), *femfingerblad* Langeland; *kattetarm* 1793ff; Bornholm, også om andre planter med lange seje stængler; *tøjr*, *røde tøjr* Thy og *kællingetøjr* Vendsyssel, også til gåsepotentil; *smørblomst* NSjælland, *smørrurt* ØSjælland, *vild jordbær* Bornholm (8).

SØLVPOTENTIL, *Potentilla argentea*; de opstigende 15–30 cm høje stængler er som de femfingrede blades underside og bægeret beklædt med sølvhvid filt; de små lysegule blomster sidder i kvaste. Alm. på tørre sandede bakker og marker, ved grøftevolde. – *Femfingerurt* 1672–88; *miæ* Agerskov Sønderjylland med uvis betydning (8).

Den danske flora har elleve andre arter, bl.a. tormentil (s. 160), hvormed potentil ofte forveksles eller sammenblandes i ældre litteratur; femfingerurt er navn også til gøgeurt (bd. 1).

LITTERATUR: (1) 688 107; (2) Almeennytt. Un-

Gåsepotentil. Flora Danica, 1777.
Overfor: *Sølvpotentil.* (es).

derholdn. 1, 282f; 398 1806, 497; (3) 689 2, 326-28; (4) 751 123f; (5) 521 5; (6) 228e 2, 148; (7) 85 164; (8) 689 2,328,332f.

LÆGEMIDLER

Begyndelsen af 1400-t: te af potentiel drikkes for blæresmerter; roden af krybende potentiel kogt i vin eller eddike til mundskylning, der værner mod tandpine; indgår i recept for hjertelidelser (1).

Den knuste rod lægges på hæmoroider (1533; 2).

Henrik Smid 1546ff (3): afkog af gåsepotentil med salt i vand drikkes, hvis man er faldet ned fra højt sted, det udskiller levret blod; vindekocht drikkes for mavens og ryggens smerter, stiller leukorroe; mod diarré bades anus med afkog af planten og denne lægges i skoene; koges i vin til omslag på maven mod forstoppelse; destilleret vand af planten skal være godt for røde øjne; klud vædet med destillatet fjerner alle pletter og stiller smerter. – Krybende Potentil anvendes som tormentil (s. 160) for diarré; afkog i vand med honning læger mundens og tændernes kød, når der gurgles med det, ligeså destilleret vand af planten; eddikeafkog af roden lægges på ond-arterede sår, fistler, kræft etc., destilleret vand af planten skal være godt at bade skælvende hænder med.

Simon Paulli 1648, 168: dekokt af gåsepotentils rod er godt mod diarré, blodspytning, stiller menses og leukorroe, vandafkog til mundskylning mod tandpine, næseblødning standses, når linned vædet med saften holdes mod panden eller den dryppes i næsen; mod forstoppelse bades med eller pålægges anus et afkog, kan også bruges i klyster; anvendes mest for bylder og sår på kønsdelene; mod koldfeber (malaria) lægges planten med salt og eddike på håndledene; nogle binder den knuste urt drysset med salt på smertende fødder. – For tandpine skylles munden med afkog af krybende potentiel, der også er nyttig mod andre lidelser i mund og svelg; urten skal holdes i hånden for næseblod; dekokt af bladene bruges som klyster eller drik mod for kraftig menstruation og blodgang (dysenteri).

Gåsepotentil (urten) findes i farmakopeen 1772. Knust gåsepotentil blandet med eddike og salt bindes under fodsålerne mod feber; afkog blandet med alun anvendes til gurgling af nedsunkenk drøbel; kogt med vineddike til skylning for løse tænder; destilleret vand af den knuste plante til badning af rindende øjne, solbrand og unaturlig ansigtsrødme (1837; 4).

Rod og urt af gåsepotentil stiller kvindens hvide udflåd, vandafkog hendes menstruation (5); destilleret vand af planten fordriver fregner og gør huden hvid (6).

»Femfingerurt« indgår i kage spist mod gulsot, den knuste rod pålægges hæmoroïder (7); et blad lagt med den grønne side mod sår heler og læger, den hvidgrønne side »trækker« bullenskab eller svulst (SSlesvig; 8), sml. vejbred bd. 4. »Ermentille« (potentil?) er bestanddel af middel mod sygdom i hestens øre, »femfingerurt« af medicin til forgjort hest (9).

Færøerne: udtræk af gåsepotentil heler udvortes sår, standser blodspytning og næseblod, tandpine, diarré, for kraftig menstruation – et stykke linned vædet dermed pålægges (1800; 10), sml. ovenfor (1648).

LITTERATUR: (1) 15 35,46,55; (2) 703 54b; (3) 841 1577 63b,67; (4) 718 1837, 125f; (5) 488o 143, 205; (6) 398 1806,497; (7) 328f 1,47,206; (8) 161 1906/23: 3286; (9) 83 54f; 161 1904/3 P,6 (1800-1); (10) 518 1800,198.

ANDEN ANVENDELSE

Gåsepotentils rodsaft farver linned grønt (1799; 1), blåt papir rødt (2); roden kan om vinteren kogt og stegt spises som pastinak (3), bladene anvendes som salat og til gemyse, suppe (4), planten erstatte egebark til garvning; roden hindrer sandflugt og er et godt kvægfoder (2). Sølvpotentil farver gult, anvendes til garvning (3).

Med »femfingerurt« under hatten kan man se hekse i kirken (1785; 5).

Børn piller de lange udløbere itu og bruger baststrengen som »sytråd« (NSjælland; 6).

LITTERATUR: (1) 576 4, 406; (2) 718 1837,125f; (3) 398 1806, 497f; 518 198f; (4) 712 25; (5) 488 6,1883,360; (6) 107 1935.

Rundt i grøftekantens underskov kravler ... den sølvbladede potentil. Den er såre beskeden, den vender bladenes forsølvede sider mod jorden *Jens Jacob Jensen* (1). – For min ungdoms tungsind i savnets ørken · lyste med stjerners blidhed potentillerne *Valdemar Rørdam* (2) – ydmyg potentil · mig hilser med sit lille solskins-smil *Kaj Munk* (3).

LITTERATUR: (1) 151 12,1939,733; (2) 789r 85; (3) 616c 54.

Tormentil, *Potentilla erecta*

Fra en tyk, indvendig rød jordstængel skyder spinkle 10–30 cm stængler med 3–5 fingrede blade; de enlige gule og ret små blomster har fire bæger- og kronblade og sidder på lange tynde stilke. Almindelig på enge, i hedemoser og åbne skove.

Tormentil o. 1450ff vel fordi planten blev anvendt mod smerter (latin tormentum = plage), således gigt og tandpine, se nedenfor. *Blodurt*, *blodrod* 1600-t ff; MJylland, Bornholm, *rødme* (-rod) 1648–1829, *figenurt* 1775 måske på grund af anvendelsen mod figenbylder = hæmoroïder eller dysenteri (tysk feig(-e)); *hulurt* 1795ff også om lærkespore, slangerod m.fl. med tyk jordstængel; *korsurt* Lolland o. 1870 efter blomstens form; *hedenød* 1881ff Jylland, *hede-øje* Silkeborgegn, *hedeløg*, *hedeagern* MJylland, *gigturt* Øjylland må skyldes en anvendelse mod sygdommen (1). – Færøerne: *børka*, *børkuvisa* – oprindelig barka ☉: anvendt til barkning, dvs. garvning (2), sml. gøgeurt bd. 1. Planten forveksles i ældre litteratur ofte med potentil.

LITTERATUR: (1) 689 2, 328–30; 996 16,1954,144; (2) 751 41–43.

LÆGEMIDLER

Christiern Pedersen 1533: roden indtages med drik mod »al forgift« (85b), rod, blade og rødder kogt i vand eller øl drikkes for koldfeber = malaria (78a), den pulveriserede rod indtaget med destilleret vand af syre hjælper mod pest (86a), i øl eller vin mod blodsot = dysenteri (50a) og maveonder (47a), pulveret eller hele planten kogt i vand eller øl drikkes mod diarré (42b), vindekokt af den knuste jordstængel drukket af kvinde sikrer graviditet (70a); vin eller ølafkog styrker synet; grønne knuste blade lægges på syge øjne eller de bades med afkog af den tørre droge (9b).

Henrik Smid 1546ff (1): saften af den friske rod og urt drikkes som modgift og udvider pest gennem sveden; den tørrede og knuste rod kan også anvendes, ligeså vinafkog af urt og rod, samme åbner tilstoppet lever, læger lungerne, udskiller gulsot (det gælder især plantens saft). Den, som er syg og fryser, skal tage den pulveriserede rod og teriak i tormentilvand, det hjælper »med Guds hjælp for alle giftige sygdomme, det være sig svedsot, pest, kolden, denne lægedom er vis og ofte forsøgt«. En almindelig regel: hvilken lægedom man end vil tilbe-